

TOMASZ SOMMER

Polska Akademia Nauk

Pierwszy raport zbiorczy dla Józefa Stalina z „operacji polskiej”

Do tego ludobójstwa musiało dojść. Polacy byli dla władzy sowieckiej elementem niepewnym i niebezpiecznym z co najmniej trzech powodów. Po pierwsze, w sposób względnie zwarty zamieszkiwali znaczne obszary ziemi wchodzącej w skład ZSRS, co więcej, zupełnie słusznie uważali się w miejscach zamieszkania za „miejscowych”, a ziemię uznawali za „swoją”. Po drugie, zawsze mogli stać się piątą kolumną odrodzonego państwa polskiego, które w powszechnym przekonaniu rosyjskich i sowieckich polityków w sposób naturalny musiało zmierzać do odbudowy swojego stanu terytorialnego sprzed pierwszego rozbioru, czyli sprzed września 1772 roku. Po trzecie wreszcie Polacy byli katolikami, czyli w oczach sowieckich członkami niebezpiecznej sekty, stojącej w radykalnej sprzeczności ideologicznej z komunizmem, który przecież sam z dumą określał siebie mianem „bezbożnego”. Rozwiązanie mogło być tylko jedno — prawdziwie bolszewickie — fizyczna eksterminacja.

Rozkaz mordowania Polaków został wydany 9 sierpnia 1937 roku¹. Dwa dni później został rozesłany do zarządów NKWD w całym Związku Sowieckim². Śmiercionośna maszyna ruszyła.

Chociaż tak naprawdę mordowanie Polaków trwało już wcześniej i w momencie wydania rozkazu rozkręcało się w najlepsze. Można zasadnie napisać, że decyzja Biura Politycznego KC WKP(b) usankcjonowała i zdynamizowała istniejącą

¹ W nielicznej literaturze przedmiotu przyjęło się, że bezpośrednim rozkazem w tej sprawie był rozkaz nr 00485 wydany przez Mikołaja Jeżowa 11 sierpnia 1937. Jednak jeśli chodzi o ścisłość, to rozkaz 00485 był rozkazem operacyjnym, który dwa dni wcześniej został przyjęty przez Stalina, więc decyzję o rozprawie z Polakami trzeba przesunąć o dwa dni — na 9 sierpnia. Decyzja Biura Politycznego KC WKP(b) w tej sprawie została po raz pierwszy opublikowana w zbiorze dokumentów *Rozstrzelań Polaków — ludobójstwo Polaków w Związku Sowieckim w latach 1937–1938. Dokumenty z centrali*, oprac. T. Sommer, Warszawa 2010, s. 81.

² *Ibidem*, s. 82.

sytuację. Administracyjne ludobójstwo Polaków przeprowadzone w 1937 roku było swego rodzaju zwieńczeniem procesu depolonizacji wschodnich rubieży sowieckiego imperium. Proces ten rozpoczął się w XVIII wieku i trwa po dziś dzień.

Ile osób padło ofiarą tej bezprecedensowej zbrodni? Według ustaleń Nikity W. Pietrowa i Aleksandra B. Rogińskiego z 1997 roku w dokumentach NKWD znajduje się dokładnie 111 091 wyroków śmierci wydanych w tzw. trybie pozasądowym w trakcie „operacji polskiej”³. Z kolei ks. Roman Dzwonkowski SAC, od lat zajmujący się martyrologią katolików w Związku Sowieckim, w swojej najnowszej książce twierdzi, że „tysiące rozstrzelanych zostało poza »operacją polską« (wg różnych ocen ok. 150 tysięcy)”⁴. Dawałoby to w sumie 260 tys. polskich ofiar. Biorąc pod uwagę, że według oficjalnego spisu sowieckiego ze stycznia 1937 teren ZSRS zamieszkiwało 636 220 Polaków⁵, oznaczałoby to, że zabito tam 41% naszych rodaków. Oczywiście prawda jest taka, że Polaków było więcej niż w spisie — ich liczbę ocenia się na 800 tys. do miliona, nawet jednak biorąc to pod uwagę, w trakcie represji antypolskich zamordowano prawie co trzeciego przedstawiciela naszego narodu. Liczba 260 tys. jest jednak ciągle wstępnym szacunkiem. Mam nadzieję, że da się ją doprecyzować⁶. Nadzieję tę opieram na tym, że operacje NKWD były tajne i zbrodnicze, ale także świetnie udokumentowane. Co więcej, większość dokumentów zachowała się, choć z dostępnością do nich jest różnie⁷.

Dalej prezentuję jeden z dokumentów, które pozyskałem w trakcie kwerendy w Moskwie w 2009 roku. Jest on wyjątkowy z tego powodu, że stanowi pierwszy raport na temat „operacji polskiej” napisany dla Józefa Stalina przez Nikołaja Jeżowa.

Już w rozkazie 00485 określono tryb raportowania o przebiegu zbrodni. Telegramy z terenu o postępach akcji miały spływać „co 5 dni, tzn. każdego 1, 5, 10, 15, 20, 25, 30 dnia każdego miesiąca”⁸ do centrali NKWD w Moskwie — czyli do biura Jeżowa. Z kolei Jeżow raportował w tej sprawie Stalinowi mniej więcej raz na tydzień. W pierwszym okresie biuro Jeżowa bardzo przykładało się do

³ N.W. Pietrow, A.B. Rogiński, „Polskaja Opierczaja” NKWD 1937–1938, [w:] *Riepriessii protiv polakow i polskich graždan, Istoriceszkije Sborniki „Miemoriała”*, Moskwa 1997, s. 40–44.

⁴ R. Dzwonkowski SAC, *Religia i Kościół katolicki w ZSRS 1917–1991*, Lublin 2010, s. 214.

⁵ *Wsiesojuznaja pieriepiś nasielenija 1937 goda: Sbornik dokumentow i matieriałow*, Moskwa 2007, s. 87.

⁶ Autor tego tekstu przygotowuje monografię „operacji polskiej”, która trafi do druku jeszcze w 2013 roku. Jednym z jej zasadniczych problemów będzie ustalenie najbardziej prawdopodobnej liczby ofiar.

⁷ Niemal wszystkie dokumenty dotyczące ludobójstwa Polaków na Ukrainie zostały przekazane Polakom i opublikowane w zbiorze *Wielki terror: operacja polska 1937–1938*, t. VIII, seria „Polska i Ukraina w latach trzydziestych–czterdziestych XX w.”, Warszawa-Kijów 2010. Z kolei dokumenty z centrali, które udało mi się uzyskać dzięki Nikicie Pietrowowi z „Memoriału”, opublikowałem w cytowanym zbiorze *Rozstrzelać Polaków...* Nie ma natomiast dostępu do dokumentów z Białorusi, a dostęp do dokumentów z regionów Rosji jest fragmentaryczny.

⁸ *Ludobójstwo Polaków...*, s. 85.

tych raportów i tworzyło specjalne *résumé*, będące kompilacją raportów z terenu. Później jednak najwyraźniej przestano się tą sprawą aż tak bardzo przejmować i często Jeżow kazał pisać tylko kilkuzdaniowy wstęp, a potem żywcem przepisywać bądź wręcz załączać reporty z terenu. Mniej więcej od początku 1938 roku raporty dotyczące „operacji polskiej” przestały mieć odrębny charakter — wpiisywano je w treść ogólnych raportów dotyczących przebiegu Wielkiego Terroru (choć i od tego nowego trybu były pewne wyjątki).

Prezentowany raport jest właśnie pierwszym, jaki wyszedł z biura Jeżowa, na temat „operacji polskiej”. W pierwszej części dokumentu podano wstępną liczbę ofiar, następnie opisano co ciekawsze przypadki.

Oto biurokratyczny zapis jednego z pierwszych etapów zapomnianej i nieukaranej zbrodni:

Sygnatura:

CA FSB F. 3, Op. 4, D 104, L. 262–274

Ściśle tajne

Dla tow. [towarzysza] Stalina

tow. Mołotowa

tow. Woroszyłowa

tow. Kaganowicza

N 59660

5/9 37

W związku z rozkazem NKWD ZSRS⁹ o operacyjnej likwidacji kadr polskiego wywiadu, 20 sierpnia przystąpiono do aresztowania polskich uciekinierów, emigrantów politycznych, jeńców wojennych, osób pozostających w związku z konsulatami i innych kontyngentów podejrzanych o szpiegostwo na rzecz Polski¹⁰.

W sumie do 30 sierpnia aresztowano 15 218 Polaków w tej liczbie 5410 w USRS, 3697 w BSRS, 775 w Obwodzie Zachodnim, 1293 w Leningradzie, 615 w Moskwie, 820 w Obwodzie Zachodnio-Syberyjskim, 450 w Obwodzie Swierdłowskim i 1311 na kolei¹¹.

Wstępne wyniki operacji świadczą o istotnych operacyjnych rezultatach, zarówno w zakresie zajęcia dowodów rzeczowych w czasie aresztowań, jak w zakresie zdemaskowania szpiegów — dywersantów i ich działalności.

Podczas przeszukiwań zajęto znaczną ilość broni wojskowej, nabojów materiałów wybuchowych i trujących, granatów, kontrrewolucyjnej literatury, sfalszowanych paszportów, niewypełnionych blankietów dokumentów, duże sumy pieniędzy w sowieckiej i zagranicznej walucie.

⁹ Chodzi o rozkaz 00485.

¹⁰ Rozkaz 00485 formalnie nie był skierowany przeciwko Polakom jako takim, tylko przeciwko Polakom kontrrewolucjonistom, do których zaliczono wymienione kategorie. W praktyce jednak determinanta narodowościowa była najważniejsza i aresztowano tych Polaków, którzy w jakiś sposób rzucili się w oczy. Rozważam ten temat szczegółowo we wstępie do *Ludobójstwo Polaków...*, s. 18–22.

¹¹ W kolejnych raportach te liczby stopniowo wzrastały, by w sumie osiągnąć 143 810 aresztowanych i 111 091 rozstrzelanych.

W toku operacji wykryto i zlikwidowano, mające bezpośredni związek z II Oddziałem Polskiego Sztabu Głównego¹², przy pomocy specjalnych kurierów i przez aparaty polskich konsulatów, liczące wiele osób rezydentury polskiego wywiadu, wiele silnych grup dywersyjnych działających w przedsiębiorstwach oraz wysoko wykwalifikowanych polskich szpiegów, specjalnie przerzuczonych w różnych okresach czasu na terytorium ZSRS.

Oprócz tego w dalekich okręgach (Swierdłowskim, Zachodnio-Syberyjskim) w rezultacie operacji ujawniono i zlikwidowano peryferyjne centra (filie) szpiegowsko-dywersyjnej „Polskiej organizacji Wojskowej”¹³.

Przedstawiamy najbardziej charakterystyczne dane o rezultatach operacji w republikach i okręgach, najbardziej nasyconych kadrami polskiego wywiadu.

USRS

Aresztowania poszczególnych osób podejrzanych o szpiegostwo na rzecz Polski dały możliwość ujawnienia, w toku śledztwa, silnych formacji szpiegowsko-dywersyjnych.

Na największą skalę operację przeprowadzono w obwodzie Kijowskim (1621 aresztowanych), obwodzie Winnickim (1346 aresztowanych). W obwodzie Kijowskim zlikwidowano 51 polskich rezydentur bezpośrednio związanych z polskimi organami wywiadowczymi, prowadzących krecią szpiegowską działalność w pogranicznych rejonach — Korosteńskim, Nowogrodzkim (Nowogród Wołyński), Żytomierskim, a także w mieście Kijowie. Te rezydentury na dużą skalę informowały o stanie garnizonów Kijowskiego Okręgu Wojskowego i dysponowały grypami dywersyjnymi w przedsiębiorstwach przemysłowych.

Aresztowany w Kijowie zastępca naczelnika Gosgieosjomki — GŁUBOWSKI¹⁴ i szereg zwerbowanych przez niego inżynierów przekazywali do polskiego konsulatu wiele ściśle tajnych materiałów o charakterze obronnym.

Aresztowany w Kijowie były członek KPP SKAKOWSKI I. K. zeznał, że mieszkając w 1930 roku w Polsce, został zwerbowany przez defensywę w celu prowadzenia działalności prowokatorskiej w KPP, a w 1931 roku został przerzucony do ZSRS przez II oddział Polskiego Sztabu Głównego w celu prowadzenia działalności wywiadowczej. Założył w wielu przedsiębiorstwach Magnitogorska, Ułan-Ude, i Zaporozża szpiegowsko-dywersyjne grupy POW, w których skład weszli antysowiecko nastawieni Polacy. Jak dotąd ujawniono do 20 polskich szpiegów związanych ze SKAKOWSKIM.

Zdekonspirowano także starego agenta II Oddziału PSzG, byłego porucznika polskiej armii LIPIŃSKIEGO¹⁵, skazanego w 1923 roku na 10 lat więzienia. Po powrocie w 1933 roku na Ukrainę

¹² Dokładnie Oddział II Sztabu Generalnego Wojska Polskiego, potocznie defensywa — komórka organizacyjna Sztabu Generalnego WP (od 1928 roku Sztabu Głównego WP) zajmująca się wywiadem, w tym radiowywiadem, kontrwywiadem, dywersją pozafrontową, kryptologią, studiami armii obcych i sprawami zagranicznymi (*attaché*) w latach 1918–1939. W sowieckich dokumentach wymiennie z nazwą „defensywa” ma oznaczać szeroko pojęty polski wywiad skierowany przeciwko ZSRS.

¹³ Polska Organizacja Wojskowa — wymyślona przez NKWD organizacja, mająca być kontynuatorką POW-u założonego przez Józefa Piłsudskiego w 1914 r. Według legendy wymyślonej przez NKWD sieć POW miała w latach 30. XX w. opłacać cały Związek Sowiecki. Wiele ofiar „operacji polskiej” zostało zamordowanych za związki z tą nieistniejącą organizacją.

¹⁴ Nazwisko to pojawia się w „Meldunku ludowego komisarza spraw wewnętrznych USRS Izraïła Leplewskiego...” — zob. *Wielki terror...*, s. 569. Gosgieosjomka — przedsiębiorstwo zajmujące się robieniem zdjęć geologicznych.

¹⁵ Andrzej Lipiński, ur. 1897, aresztowany 28 czerwca 1937, rozstrzelany 23 września 1937, zrehabilitowany w 1959. HDA SBU, Donieck, spr. 14196-PF.

LIPIŃSKI znowu rozpoczął tu wywiadowczo-dywersyjną działalność, związał się z polskim konsulem w Charkowie i zwerbował w celu dywersji 7 ważnych pracowników przemysłu węglowego, w tym 5 inżynierów. W celu utrzymywania łączności z LIPIŃSKIM, do niego do Donbasu regularnie przyjeżdżał kurier z polskiego konsulatu, przywoząc zadania i pieniądze.

W Szepietówce odkryto i zlikwidowano szpiegowsko-powstańczą organizację POW, założoną w 1924 roku przez nielegalnie przybyłego do ZSRS oficera polskiej armii SKARNIEWSKIEGO, któremu udało się zainstalować w pracy w charakterze nauczyciela. Organizacja przygotowywała, wywodzące się z antysowieckiej polskiej młodzieży drużyny bojowe, której uzbrojenie i przygotowanie było pod maską pracy oddziałów Osoawiachima¹⁶. W sprawie aresztowano 16 ludzi, przyznało się 11 ludzi.

W Rejonie Radomylskim wykryto polską grupę dywersyjną, przygotowującą wysadzenie w powietrze składów amunicji 8. Pułku Artylerii. W 1936 roku członkowie tej grupy próbowali wysadzić skład amunicji i w trakcie tej próby został przez nich zabity strażnik ochraniający skład. Wysadzenie zostało zablokowane, ponieważ ochrona wykazała się zbrojnym sprzeciwem. Według zeznań tę dywersyjną bandę stworzył komisarz pułku artylerii MIRONOW (aresztowany).

Na podstawie zeznań aresztowanego w mieście Czerkasy polskiego uciekiniera LACHA I.M., pracującego do aresztowania w charakterze nauczyciela w szkole średniej, ustalono że LACH jest agentem polskiego wywiadu i z jego polecenia stworzył silną szpiegowsko-dywersyjną rezydenturę w mieście Kańsk, gdzie wcześniej mieszkał.

W Czerkasach został aresztowany i zdekonspirowany, przerzucony w 1932 roku agent polskiego wywiadu RADKIEWICZ I.I., pracujący w charakterze ślusarza w fabryce papierosów. RADKIEWICZ przeszedł granicę wspólnie z grupą polskich szpiegów w liczbie 8 i on założył szpiegowską siatkę w Pierwouralsku i Złotouście.

Aresztowany i zdekonspirowany nielegalnie przybyły do ZSRS w lipcu br. agent polskiego wywiadu POLECH K.A.¹⁷ ostatni przyznał się, że został przerzucony w ZSRS w celu prowadzenia działalności wywiadowczej w oddziałach garnizonu korosteńskiego [stacjonujących w — dopisek tłum.] rejonie umocnionym i w tym celu przeszedł w Polsce specjalny przygotowawczy kurs wywiadowców. W czasie zatrzymania POLECHOWI zabrano: dwa rewolwery, dwie bomby, kompas, rozmaite sowieckie dokumenty na nazwisko MELBEKKA i 1200 rubli w sowieckich banknotach.

Analogiczne materiały uzyskano w Rejonie N.(owgorod) Wołyńskim, gdzie aresztowano i zdekonspirowano przerzuconych przez granicę agentów polskiego wywiadu KONOPCZUKA¹⁸ i CHAIŃSKIEGO¹⁹, także wyposażonych w fałszywe dokumenty i broń. Podczas aresztowania CHAIŃSKI okazał zbrojny sprzeciw i próbował uciec, jednak został ranny i aresztowany.

W rezultacie śledztwa ujawniono znaczną ilość bezkarnych naruszeń granicy przez agentów polskiego i rumuńskiego wywiadu.

I tak na odcinku Sławuckiego Oddziału Granicznego agent-dywersant polskiego wywiadu ZASTOWSKI-BUBLIK A.I. W ciągu ostatnich 5 lat siedem razy bezkarnie przechodził granicę ZSRS i bez przeszkód wracał do Polski.

¹⁶ Obszczestwo Sodiejstwa Oboronie i Awiacionno-Chimiczeskomu Stroitelstwu (Stowarzyszenie Współpracy przy Obronie i Budownictwie Przeciwlotniczym i Przeciwichemicznym) — organizacja szykująca głównie młodzież do obrony przeciwlotniczej i przeciwichemicznej, w której uczestniczyło ponad 10 mln osób.

¹⁷ Konstantin Andriejewicz Polech — skazany na karę śmierci 23 września 1937 w Kijowie. HDA SBU, f. 5, spr. 465, k.11–18.

¹⁸ Michaił Anastasjewicz Kononczuk (nazwisko z błędem) skazany na karę śmierci 31 sierpnia 1937 r. HDA SBU, f. 5, spr. 465, k. 11–18.

¹⁹ Karp Andriejewicz Chainski skazany na karę śmierci 31 sierpnia 1937 r. HDA SBU, f. 5, spr. 465, k. 11–18.

Do agenta II Oddziału PSzG KIEREKOWSKIEGO od 1932 do 1937 roku co roku przyjeżdżali łącznicy z Polski. Na odcinku tegoż Sławuckiego Oddziału Granicznego bez przeszkód przechodzili granicę, by dotrzeć do niego kurierzy LEPIŃSKI, JAWORSKI, SŁUCKI. Tam też przeszedł granicę agent polskiego wywiadu GOMUŁA.

Na odcinku Jampolskiego Oddziału Granicznego w ciągu czterech lat bezpośrednio na naszej granicy agenci polskiego wywiadu KARPIŃSKI L. i WITOSŁAWSKI przekazywali naczelnikowi polskiej strażnicy ZDYBAŃSKIEMU paczki z zebranymi przez nich szpiegowskimi materiałami.

Agent polskiego wywiadu DOMASIUK-KUCZEWSKI-ORŁOW P.Z. W ciągu długiego czasu do kwietnia 1937 roku bez przeszkód przechodził granicę na odcinku Wołyńskiego Oddziału Granicznego.

Na odcinku Mochylewsko-Podolskiego Oddziału Granicznego w ciągu długiego czasu bezkarnie dokonywał przekraczania granicy znany agent wywiadu rumuńskiego EMULIAK W. Tam też systematycznie od 1928 do 1937 roku przechodziło samemu i przeprowadzało współpracowników do 11 agentów rumuńskiego wywiadu.

BSSR

W rezultacie wstępnych przesłuchań aresztowanych w Orle zdemaskowano polską szpiegowsko-dywersyjną grupę KAMIŃSKIEGO A.I., którego obaj bracia są oficerami II Oddziału Polskiego Sztabu Głównego. KAMIŃSKI wskazał 13 zwerbowanych przez siebie dywersantów, w tym pracujących w Elektrowni Gorłowskiej, która miała zostać wysadzona.

Na terytorium likwidowanego Rejonu Dzierżyńskiego²⁰ aresztowano 153 Polaków, w tym 19 pracujących w rejonie kierowników, 8 współpracowników NKWD, 24 pracowników rejonowych organizacji. Podczas przeszukań zatrzymano wiele kompletów broni, środków wybuchowych, preparaty bakteriologiczne, dokumenty potrzebne do szpiegowania i wielkie sumy pieniędzy.

W Rejonie Smolewickim wykryto dywersyjną grupę składającą się z 18 osób, zorganizowaną przez rejonowego lekarza weterynarii — polskiego uciekiniera TURA. Zeznania TURA ujawniły związek z polskimi organami wywiadu, członka prawicowego odchylenia, b.(yłego) naczelnika Zarządu Weterynarii Narkomziema²¹ BSSR PASMANKA (aresztowany), organizującego na polecenie polskiego wywiadu rozprzestrzenienie na masową skalę chorób infekcyjnych w pogłowiu bydła.

W trakcie operacji na Polakach w Oświejii wykryto i zlikwidowano szpiegowską grupę, której przeprowadził CZERWONIEC, składającą się z 6 ludzi, zadaniowanej przez, jak ustalono w śledztwie, niemiecki wywiad.

Tam też aresztowany KRASOWSKI przyznał się do działalności szpiegowskiej na korzyść Polski i wskazał 15 szpiegów z sobą związanych, w tym jednego pracownika ochrony granicznej NKWD.

W Homlu przyznał się uczestnik polskiej dywersyjno-powstańczej organizacji PALEW i wskazał 10 współpracowników.

Aresztowany DAUSZA, pracujący w redakcji polskiej gazety „Orka”, przyznał się do działalności w „POW” od 1916 roku i zeznał o wspólnym uczestnictwie z nim w mohylewskiej organizacji POW w 1918 roku aresztowanego b.(yłego) NKZ (Ludowego Komisarza Zdrowia) BSRS BENEKA i wskazał wielu członków POW w centralnych rejonach.

W Połocku aresztowany Polak WOJCIECHOWSKI przyznał się, że jest uczestnikiem białomigranckiego „Rosyjskiej Wspólnoty — Sojuszu Wojskowego”.

²⁰ Dawny Rejon Kojdanowski w Obwodzie Mińskim, drugi po leżącym na Ukrainie Rejonie Marchlewskiego, autonomiczny rejon polski. Utworzony w 1932, zlikwidowany w 1938. Liczył 44 tys. mieszkańców.

²¹ Narodnyj Komissariat Ziemblerobstwa — Ministerstwo Rolnictwa.

Obwód Zachodni

Wykryto i zlikwidowano 17 polskich szpiegowsko-dywersyjnych formacji i zdemaskowano 19 polskich szpiegów.

Aresztowany w Smoleńsku czerwonoarmista z rotacji łączności 166. brygady lotnictwa WASILEWSKI W.F., pełniący obowiązki technika zarządu prac budowlanych przy tej brygadzie, zeznał, że od lata 1930 był agentem polskiego wywiadu. WASILEWSKI został zwerbowany przez kuriera SZUBYNEWICZA, który specjalnie przyjechał z Polski i przywiózł pismo polecające dla WASILEWSKIEGO od jego krewnych z Polski.

Wykryto i zlikwidowano polską organizację dywersyjną ma moskiewsko-kijowskiej i białoruskiej linii kolejowej, założoną przez rezydenta polskiego wywiadu UGLIKA W.A., zajmującego stanowisko dyspozytora na st.(acji) Brańsk-2. UGLIK zeznał, że został zwerbowany przez Polaków jeszcze w 1919 roku i na zlecenie wywiadu zorganizował szpiegowsko-dywersyjne jacejki na białoruskiej i moskiewsko-kijowskiej linii kolejowej.

W toku śledztwa ustalono, że wymieniona organizacja przeprowadziła w 1936 roku zamach na wojskowy pociąg na odnodze leszczyńskiej białoruskiej linii kolejowej. Zadaniem organizacji było także dokonywanie zamachów na przywódców partii i rządu. W toku sprawy ujawniono 39 członków szpiegowsko-dywersyjnej bandy.

Aresztowany w Wiaźmie były jeńiec wojenny, oficer armii austriackiej GOLDBERG Z.M., przyznał się, że w 1928 roku nielegalnie przechodził do Polski, gdzie został zwerbowany przez naczelnika tarnopolskiej defensywy i został przerzucony z powrotem do ZSRS z zadaniami o charakterze szpiegowskim i dywersyjnym z dziedziny ochrony zdrowia. GOLDBERG wciągnął do pracy dywersyjnej dwóch lekarzy.

KUKIEWICZ M.W, który przeniknął do ZSRS pod pozorem dezercji z polskiej armii, pracujący jako fryzjer w Klińcach, przyznał się, że będąc w 1929 roku w szkole podchorążych w mieście Ostrogu (Polska) został zwerbowany przez porucznika polskiego wywiadu (nazwisko nieczytelne) i z zadaniem o charakterze szpiegowsko-dywersyjnym został przerzucony do ZSRS z drugim szpiegiem-dywersantem ZARĘCZUKIEM. KUKIEWICZ wskazał adres konspiracyjny, który dostał w Kijowie od polskiego wywiadu.

Obwód Leningradzki

Pierwsze rezultaty operacji w Leningradzie wskazują, że POW i II Oddział PSzG rozwinęły szeroką działalność szkodniczą w ważniejszych przedsiębiorstwach obronnych Leningradu i w oddziałach Armii Czerwonej.

Znaczna część dywersantów miała za zadanie dokonanie zniszczenia fabryk wojskowych w momencie napaści Polski na ZSRS. Przykładowo w wojskowych fabrykach „Bolszewik”, „Czerwony Październik”, nr 4, 6, 52, 218 i innych wykryto polską agenturę, szykującą zniszczenie tych fabryk.

Aresztowany ANDRZEJEWSKI, inżynier fabryki nr 4 przyznał się, że od 1915 roku był członkiem POW, do której został zwerbowany przez byłego pułkownika ARANOWSKIEGO. W ostatnich latach był w kontakcie z agentem II Oddziału PSzG, inżynierem w tej samej fabryce ŁABIŃSKIM i na jego zlecenie szykował dywersję w fabryce. Do dywersyjnej grupy wciągnął 7 robotników fabryki.

KUCHARIEW, były kapral polskiej armii, w momencie aresztowania pracował jako inżynier w fabryce nr 208. KUCHARIEW przyznał, że w 1923 roku został nielegalnie przerzucony do ZSRS przez polskie organy wywiadowcze i osiadł przy wojskowej fabryce w Leningradzie. W 1934 roku do KUCHARIEWA przyjechał kurier z II Oddziału Polskiego Sztabu Głównego, który przekazał mu polecenia dotyczące przygotowania aktów dywersji w fabryce.

DACZKOWSKI inżynier instytutu elektrotechnicznego zeznał, że w 1934 roku został zwerbowany przez rezydenta II Oddziału PSzG, pracownika polskiego konsulatu w Leningradzie KARSZO, któremu przekazywał informacje o materiałach, nad którymi pracowano w instytucie, w szczególności o doświadczeniach z promieniami zatrzymującymi silniki lotnicze.

WINICZ robotnik z fabryki imienia Stalina, przyznał się, że w 1936 roku został zwerbowany przez polskiego wywiadowcę PIOTROWSKIEGO, któremu przekazywał szpiegowskie informacje o fabryce. WINICZ miał za zadanie wysadzić w powietrze dział turbin, z tego powodu PIOTROWSKI dostarczył mu specjalne środki o wielkiej sile wybuchowej.

WOWCZAK i INŻYEGIRYJ, pracownicy poligonu artyleryjskiego, zeznali, że byli członkami grupy dywersyjnej, do której zwerbował ich polski wywiadowca DIEKTJARIEW. Przyznali się, że szykowali wysadzenie zapasów prochu znajdujących się na poligonie.

KABICKI, były planista 201 placówki LWO (Leningradzkiego Okręgu Wojskowego — przyp. tłum.) przyznał się, że w 1920 roku w Warszawie został zwerbowany przez pułkownika polskiego wywiadu MARSKIEGO, następnie przerzucony do ZSRS w celach wywiadowczych i tu miał spotkania konspiracyjne z wieloma kierowniczymi pracownikami LWO, z którymi był związany szpiegowską działalnością.

Aresztowany pom.(ocnik) naczelnika WWS LWO WIESILEW zeznał, że w 1935 roku został zwerbowany przez agenta polskiego wywiadu ZIELSKIEGO, któremu za wynagrodzeniem przekazywał informacje o infrastrukturze oddziałów WWS LWO.

W fabryce imienia Żdanowa aresztowano mistrza MIRONOWICZA, który przyznał się do uczestnictwa w nielegalnej polskiej organizacji katolickiej i do przygotowywania aktów dywersji.

SZPAKOWSKI — pom.(ocnik) dowódcy 15. Wydzielonego Batalionu Piechoty zeznał, że w 1933 roku został zwerbowany dla polskiego wywiadu przez b.(yłego) dowódcę 3. Brygady Lotniczej KOCHAŃSKIEGO (aresztowany) i na jego zlecenie założył w batalionie dywersyjną grupę POW, składającą się z 9 ludzi.

PANCERN — kierownik robót w wojskowej fabryce „Bolszewik”, został zwerbowany do POW w 1933 roku. Rozkręcił werbowniczą działalność dla POW pod pozorem działalności dla NKWD. Zajmował się aktywną pracą szpiegowską i przygotowywał akty dywersji w fabryce na wypadek wojny z Polską.

Okręg Zachodnio-Syberyjski i Okręg Swierdłowski

Jednocześnie ze znaczącymi wynikami operacji w rejonach graniczących z Polską, odnotowano nie mniejszą aktywność polskich organów wywiadowczych na Syberii i na Uralu.

Dzięki zeznaniom aresztowanego w Nowosybirsku księdza ŻUKOWSKIEGO²² i Polaka PIOTROWSKIEGO ustalono, że na terytorium Syberii funkcjonowała wywiadowcza, szpiegowsko-dywersyjna i terrorystyczna organizacja POW. W dowództwie syberyjskiego Centrum POW byli ŻUKOWSKI, FILIPOWICZ i SOSENKO. Organizacja miała filie w wielu dużych miastach Syberii. Na zlecenie POW PIOTROWSKI przeniknął do stołówki UNKWD w celu organizacji otrucia pracowników UNKWD w przypadku wojennych komplikacji.

Podobna sytuacja była w Swierdłowsku, gdzie w wyniku śledztwa wykryto Uralską filię POW, która została zorganizowana w 1933 roku przez przerzuconego z Polski aktywnego piśsudczyka MALINOWSKIEGO (nieczytelne).

Wspomniane centrum POW posiadało swoją agenturę wywiadowczą w wielu ważniejszych przedsiębiorstwach przemysłowych Uralu.

²² Ks. Antoni Żukowski ur. 1885 w Irkucku, św. kapł. 1909, zamordowany w trakcie „operacji polskiej” 12 października 1937 w Nowosybirsku. Działał w parafiach od Uralu po Bajkał. Wielokrotnie represjonowany — po raz pierwszy aresztowany w 1920.

Oba wymienione centra POW wykryto w wyniku obecnej operacji zmierzającej do likwidacji kadr polskiego wywiadu i o obecności tych centrów w zeznaniach śledczych w sprawie POW w centrali miano tylko ogólne pojęcie.

Wyniki pierwszych dni operacji są jeszcze daleko niepełne, ponieważ znaczna część aresztowanych nie została jeszcze w pełni przesłuchana ani zdemaskowana, niemniej jednak już wskazują na masowy charakter obsadzenia przez polski wywiad swoją agenturą i o wyjątkowym nasiąknięciu nią nie tylko rejonów przygranicznych, ale i wielu ośrodków przemysłowych i poszczególnych wielkich przedsiębiorstw, gdzie w toku operacji wykryto liczne, głęboko zakonspirowane, dobrze przeszkolone, dywersyjne grupy.

Do 1 września br. osądzono i rozstrzelano 930 polskich agentów.

LUDOWY KOMISARZ SPRAW WEWNĘTRZNYCH ZSRS, GENERALNY KOMISARZ
BEZPIECZEŃSTWA PAŃSTWOWEGO
(JEŻÓW)

„ ” września, 1937 roku

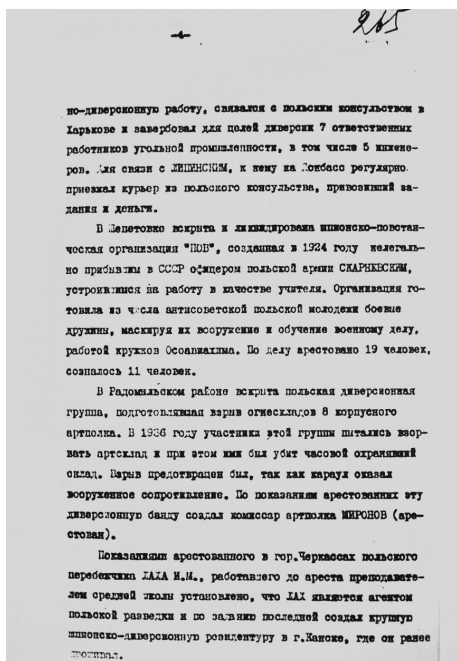
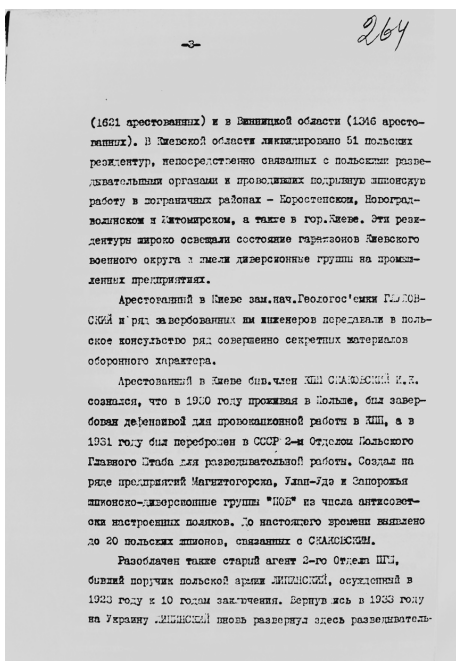
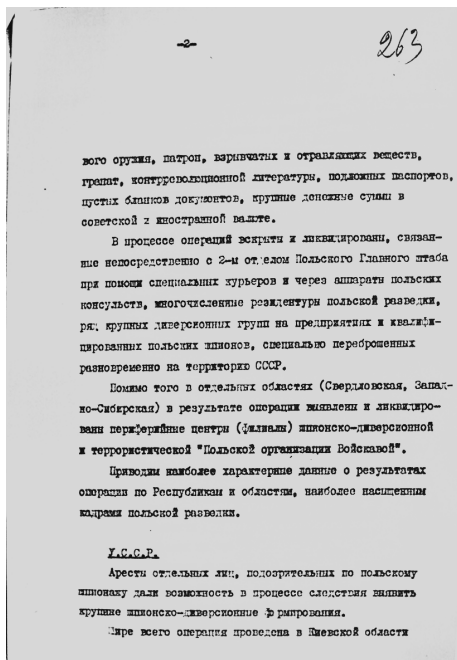
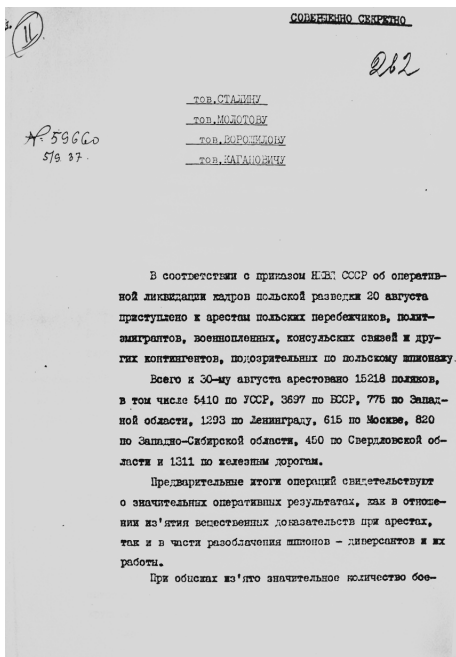
THE FIRST SUMMARY REPORT FOR JOSEPH STALIN FROM THE “POLISH OPERATION”

Summary

The paper includes the first summary report compiled for Joseph Stalin from the “Polish Operation,” i.e. the genocide undertaken against the Polish people in the Soviet Union during the 1937–1938 period, coming from the Central Archive of the Federal Security Service, located in Moscow. The report has been compiled at the beginning of September 1937 in the office of Nicolai Jezow, the then chief of the People’s Commissariat for Internal Affairs (NKVD), and constitutes a compilation of the information flowing to Lubyanka on the planned murder of Poles in the respective regions of the Soviet Union, prepared by relevant administrative cells of the NKVD. The document is the earliest account of the crime and registers the first ten days of this process. It is the first publication of this document in Polish.

Translated by Łukasz Machaj

Перwszy raport na temat „operacji polskiej”, napisany dla Józefa Stalina
przez Nikołaja Jezowa

В Червасах не арестованы и разоблачены, перебронированны в 1932 году агент польской разведки РАТКЕВИЧ Я.И., работавший слесарем на мясорочной фабрике. РАТКЕВИЧ перелез границу совместно с группой польских яппонов в количестве 8 человек и им создана шпионская сетка в Лервоульском и Златоусте.

Арестованы и разоблачены незаконно прибывши в СССР в шлю с.г. агенты польской разведки ЛОСЕК Я.А., последний сознался, что был перебронирован в СССР для проведения разведывательной работы в части Коростовского гарнизона и по укреплению, для чего пролегал в Польше специальные подготовительные курсы разведчиков. При задержании у ЛОСЕКА отобрано: два револьвера, две бомбы, компас, различные советские документы на имя ЧЕЛДИКА и 1200 рублей советскими.

Аналогичные материалы получены по И.Бозинскому району, где арестованы и разоблачены перебронированные через границу агенты польской разведки КИНСИЧК и ЛИНСКИИ, также снабженные фальшивыми документами и оружием. При задержании ЛИНСКИИ оказал вооруженное сопротивление и пытался бежать но был ранен и арестован.

В результате операции вскрыто значительное число безнаказанных нарушений границы агентами польской и румынских разведок.

Так, на участке Славутского Погранотряда агент-диверсант польской разведки ЗАСТОВСКИЙ-СВИДИК А.И. в течение последних 5 лет семь раз безнаказанно переходил границу СССР и беспрепятственно возвращался в Польшу.

267

-6-

В агенту 2-го отдела Польграницах АЕР ЛОСКИМ с 1932 по 1937 год ежегодно прибывал связные из Польши. На участке того-же Славутского погранотряда к нему беспрепятственно переходила границу курьеры СЕРИНСКИЙ, ЯКОРСКИЙ и СЛУЦКИЙ. Там же перелезал границу агент польской разведки ГИМУГА.

На участке Ямпольского погранотряда в течение 4-х лет беспрепятственно на внешней границе агенты польской разведки ЗАРИНСКИЙ П. и БИТОСЛАВСКИЙ передавали начальнику польской стражи ЯЗЫНСКОМУ пакеты с собранными или шпионскими материалами.

Агент польской разведки ЮСАСЬ-ПРИЧЕВСКИЙ-ПР.ОБ П.О. в течение продолжительного времени вплоть до апреля 1937 года беспрепятственно переходил границу на участке Воложинского погранотряда.

На участке Могилев-Гомельского погранотряда в течение продолжительного времени безнаказанно совершает переходы границы известный агент румынской разведки СМУДИН В. Там же систематически с 1938 по 1937 год переходила связь и перебрасывала холосток по 11 другим агентам румынской разведки.

Б.С.С.Р.

В результате первых допросов арестованных в Орле разоблачена польская шпионско-диверсионная группа КАМИНСКОГО А.И., оба брата которого являлись офицерами 2 отдела Польского Главного Штаба. КАМИНСКИЙ являлся 13 перебронированным

-7-

268

ми диверсантах, в том числе и на Горьковской электростанции, назначенной им к взрыву.

На территории ликвидированного Зверинского района арестовано 150 поляков, в том числе руководящих работников 19, сотрудников НКВД 8, служащих районных организаций 54. При обысках изъято несколько комплектов оружия: пистолеты, бактериологические препараты, документы, изготовленные в шпионские и крупные сумки, инициалы.

В Смоленском районе вскрыта диверсионная группа в составе 18 человек, организованная районным ветеринарным врачом - польским перебежчиком ТИХОМ. Показаниями ТИХА выявлена связь с польскими разведывательными органами участия организации правых, быв.начальника ветеринарного управления Наркомзема СССР ПАСИАННИНА (арестован), организованного по заданию польской разведки распространение массовых инъекционных заболеваний среди поголовья скота.

В процессе операции по полякам в Осове вскрыта и ликвидирована шпионская группа по главе с ЧЕРНЫМ в составе 6 человек, работавшая по заданию, как установлено следствием, германской разведки.

Там же арестованный ПРАСОСКИИ Я сознался в шпионской деятельности в польку Вольки и в пользу 15 агентов с ним связанных, в том числе одного сотрудника погранотряда ШИШ.

В Гомеле вскрыта участии диверсионно-партизанской польской организации П.П.ЕВ, являвшийся 10 участником.

Арестованный МАТКА, работавший в редакции польской

-8-

269

газеты "ОРА", сознался в участии в "ЮВ" с 1916 года и подала о союзности пребывания с ним в Могилевской организации "ЮВ" в 1918 году арестованного брата ПИЗ ЯКОБ БЕНДЕ и назвал ряд участников "ЮВ" в центральных районах.

В Польске арестованный поляк ВОЙДЕКАЧИЧ сознался, что является участником белорусогранитного "Русского Общества Белорусского Союза".

ЗАПАДНАЯ ОБЛАСТЬ.

Вскрыта и ликвидирована 17 польских шпионско-диверсионных формирований и разоблачено 19 польских шпионов.

Арестованный в Смоленске красноармеец роты связи 116 авиабригады ВАСИЛЬЕВСКИЙ В.С., исполнявший обязанности техника Управления строительных работ при той же бригаде, подала, что с лета 1930 года является агентом польской разведки. ВАСИЛЬЕВСКИЙ был завербован специально прибывшим из Польши курьером 2 отдела ПИЗ ШИШЕНАЧИЧ, привезшим рекомендательное письмо к ВАСИЛЬЕВСКОМУ от его родных из Польши.

Вскрыта и ликвидирована польская диверсионная организация на Московско-Виневской и Белорусской железной дор., созданная резидентом польской разведки УГЛИНИМ В.А., выполнявшая должность диспетчера ст.Ярослав-2. УГЛИЕК подала, что был завербован поляками еще в 1919 году и во время разведки им была создана шпионско-диверсионная ячейка на Белорусской и Московско-Виневской жел.дор.

Следствием установлено, что данной организацией

-9- 270

произведено в 1936 году крушение военного поезда на Ленинской ветке Волгуской жел.дор. В задачи организации являлось также осуществление террористических актов над руководителями партии и правительства. По делу упоминаю 39 участников шпионско-диверсионной базы.

Арестованный в Вязме близкий вспомогательный офицер австрийской армии ГОЛЬБЕРГ Э.М. сознался, что в 1933 г. незаконно перешел в Польшу, где был завербован начальником Гариновской железной и с заданиями шпионского и диверсионного характера в области здравоохранения перешел обратно в СССР. ГОЛЬБЕРГ привлек к диверсионной работе двух врачей.

Проникший в СССР под видом лекаря польской армии ЮЖЕНКО И.В., работавший пармязером в Ленинград, сознался, что будучи в 1933 году в школе подручных в гор.Острого (Польша), был завербован поручиком польской разведки ПЕВНИЦКИМ и с заданием шпионско-диверсионного характера перешел в СССР совместно с другим шпионом-диверсантом ЗАРЯВУКИМ. ЮЖЕНКО ввизвал явку, давшую ему польской разведкой на Киев.

ЛЕНИНГРАДСКАЯ ОБЛАСТЬ.

Первое из этих операций по Ленинграду помнят, что "КОВ" в 2-й отделе ШТА развернула широкую подрывную работу на важнейших оборонных предприятиях Ленинграда и в частях Красной Армии.

-10- 271

Значительная часть диверсионных предначинаемая для взрыва военных заводов в момент военного нападения Польши на СССР. Так, на военных заводах "Большевик", "Красный Октябрь", в 4, в 6, в 52, в 218 и других, открыта польская агентура, подготовившая взрыв этих заводов.

Так, арестованный ИВРИНСКИЙ, инженер завода в 4 сознался, что в 1915 года является членом "КОВ", куда был завербован близким полковником АРАБОВСКИМ. Последний голм был связан с агентом 2 отдела ШТА, инженером того-же завода ЛАЖЕКИМ, по его заданию готовил диверсии на заводе. В диверсионную группу вошел 7 работников завода.

КУЛЯРЕН, быв.офицер польской армии, к моменту ареста работал инженером на заводе в 208, КУЛЯРЕН сознался, что в 1923 году был незаконно перешел в СССР польскими разведывательными органами и осел на военном заводе в Ленинграде. В 1934 году к КУЛЯРЕНу привезли на 2 отдела Польского Главного Штаба специальный курьер, давший ему указания о подготовке диверсионных актов на заводе.

ДАЧЕВСКИЙ, инженер электро-техничского института, показал, что в 1934 году завербован разведчиком 2-го отдела ШТА, сотрудником Ленинградского польского консульства КАРСКИМ, которому передавал шпионские сведения о разработанных институтом материалах, в частности об опытах в лучши, оставившихся авиаторами.

ВНИЧ, рабочий завода имени Сталина, сознался, что в 1936 году был завербован польским разведчиком ПЕВТРОВСКИМ, которому передавал шпионские сведения по заводу. ВНИЧ знал:

-11- 272

задание подготовить взрыв турбинного пеза, для чего ему должны были быть доставлены ПЕВТРОВСКИМ специальные снаряды большой разрушительной силы.

БОРИСКИ и ИВРИНСКИЙ, работники артиллерийского полка, показали, что являются участниками диверсионной группы, в которую был завербован польским разведчиком ДАЧЕВСКИМ. Сознался, что готовил взрыв пороховых погребов, расположенных на полковом.

МАШКИН, бывший шпионом 201 участка ЛЗО сознался, что в 1930 году в Варшаве был завербован полковником польской разведки МАРСКИМ, перешел в СССР с разведывательной целью и здесь получил явку и несколькими руководителями работавшим ЛЗО, с которыми связывался по шпионской работе.

Арестованный помощ.чл.4-го отдела штаба ВВС ЛЗО МАШИНСКИЙ показал, что в 1935 году он был завербован агентом польской разведки ЗАХАРОВИЧ, которому за вознаграждение передавал сведения по материальной части ВВС ЛЗО.

На заводе имени Сталина арестован мастер ШИРОВОИЧ, сознавшийся в участии в незаконной польской хозяйственной организации и в подготовке диверсионных актов.

ШАВЕВСКИЙ - пом.помощника 15 отдельного стрелкового батальона показал, что в 1933 году был завербован для польской разведки бин.командиром 3-й авиаротации ЮЛАНСКИМ (арестован) и по его заданию создал в батальоне диверсионную группу "КОВ" в составе 9 человек.

ПАВЛОВИЧ - производившая работ на военном заводе "Большевик", завербован в члены "КОВ" в 1933 году. Развер-

-12- 273

нул вербовочную работу для КОВ под на.ом работи для ШТА. Сопинился активной шпионской работой и подготовлял диверсионные акты на заводе на случай войны с Польшей.

Западно-Сибирская и Свердловская области.

Наряду со значительными результатами операции по подгрящению с Польшей работами отмечается немалая активность польских разведывательных органов в Сибири и на Урале.

Появлению арестованного в Новосибирске консула ПЕВТРОВИЧУ и поляка ПЕВТРОВИЧУ устанавливается существование на территории Сибири разведывательной шпионско-диверсионной и террористической организации КОВ. Во главе Сибирского центра КОВ стояли ЗАХАРОВИЧ, МАШИНСКИЙ и СОСЕНКО. Организация имела филиалы в ряде крупных городов Сибири. По заданию ШТА - ПЕВТРОВИЧИМ отком в столупу ВНИЧ по ШТА с целью организовать отравление оперосостава ВНИЧ в случае военного столкновения.

Аналогичное положение обнаружено в Свердловске, где в процессе сле.стем вскрыт Уральский филиал КОВ, который был организован в 1930 году перешро отени на Польшу активными агентами МАШИНСКИМ, он же ЗАХАРОВИЧ.

Этот центр "КОВ" имел свою разветвленную агентуру на ряде заводских промышленных предприятий Урала.

Оба этих центра "КОВ" вскрыты именно в результате настоящей операции по ликвидации кадров польской разведки и о наличии этих центров в соответственных показаниях по делу "КОВ" в центре имелись лишь общие указания.

-13-

274

Далеко еще неполные результаты первых дней операции, когда значительная часть арестованных полностью не допрошена и не разоблачена, уже свидетельствуют о массовом характере наследия польской разведки своей агентуре и об исключительной наследности ее не только пограничных районов, но и ряда промышленных центров и отдельных крупных предприятий, где в процессе операции вскрыты многочисленные, глубоко замаскированные, хорошо обученные диверсионные группы.

К 1-му сентября с.г. осуждено и расстреляно 930 польских агентов,-

НАРОДНЫЙ КОМИССАР ВСТРЕЧНЫХ ДЕЛ СССР
ГЕН. РАЙМОНД ШИШКАР ГОС. АГЕНТНОЙ БЕЗОПАСНОСТИ
(Ш и О В)

■ * сентября 1937 года